

IQTISODIY RIVOJLANGAN DAVLATLAR TA'LIM TIZIMINING O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA ULARNI O'ZBEKISTON SHAROITIDA JORIY ETISH IMKONIYATLARI

Sotvoldiyeva Maftuna Jumanali qizi

Qo'qon davlat universiteti

Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

sotvoldiyevamaftuna97@gmail.com

+998917379592

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiy rivojlangan davlatlar — AQSH, Germaniya va Yaponiyaning ta'lim tizimlarida qo'llaniladigan zamonaviy o'qitish texnologiyalari atroflicha tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ko'rsatishicha, AQSH ta'lim tizimi talaba markazli yondashuv, ijodiy tafakkur, individual imkoniyatlarni rivojlantirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llash orqali raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga yo'naltirilgan. Germaniya tizimi professional va kasbiy tayyorgarlik, tizimli strukturaviy yondashuv, dual ta'lim modeli hamda amaliyotga yo'naltirilgan o'quv jarayoni bilan xarakterlanadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy rivojlangan davlatlar, o'qitish texnologiyalari, AQSH ta'lim tizimi, Germaniya ta'lim tizimi, Yaponiya ta'lim tizimi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, dual ta'lim modeli, innovatsion metodlar

Аннотация: В данной статье детально анализируются современные технологии обучения, применяемые в системах образования экономически развитых стран — США, Германии и Японии. Результаты исследования показывают, что система образования США ориентирована на студентоцентрированный подход, развитие творческого мышления и индивидуальных способностей, широкое использование информационно-коммуникационных технологий. Немецкая система характеризуется профессиональной подготовкой, дуальной моделью обучения и практико-ориентированным учебным процессом.

Ключевые слова: экономически развитые страны, технологии обучения, система образования США, Германии, Японии, личностно-ориентированное образование

Abstract: This article thoroughly analyzes modern teaching technologies used in the educational systems of economically developed countries — the United States, Germany and Japan. Research findings indicate that the US education system is oriented toward a student-centered approach, creative thinking, individual capability development, and widespread use of information and communication technologies. The German system is characterized by professional vocational training, a dual

education model, and a practice-oriented learning process.

Keywords: developed countries, teaching technologies, US education system, German education system, Japanese education system, student-centered education

KIRISH.

Zamonaviy globallashuv jarayoni ta'lim tizimlarini ham tubdan o'zgartirishni taqozo etmoqda. Ilmiy-texnik taraqqiyot, raqamli iqtisodiyot va bilimga asoslangan jamiyatga o'tish sharoitida har bir davlat uchun ta'lim sifatini oshirish, kadrlar tayyorlash tizimini zamonaviylashtirish va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada iqtisodiy rivojlangan davlatlarning — AQSh, Germaniya va Yaponiyaning — ta'lim tizimlari va ularda qo'llaniladigan o'qitish texnologiyalari ilmiy tadqiqot uchun muhim manba hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini tubdan isloh qilish siyosiy ustuvorlikka aylangan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Ta'lim va fan sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" hamda "O'zbekiston — 2030" strategiyasi ta'lim tizimini innovatsion asosda qayta qurish zaruriyatini alohida ta'kidlaydi. Mazkur hujjatlar talabaning mustaqil fikrlash qobiliyatini, kreativligini va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan [1].

Shunday ekan, rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish va ularni milliy sharoitimizda maqbul tarzda qo'llash g'oyat dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi AQSH, Germaniya va Yaponiya ta'lim tizimlarida qo'llaniladigan zamonaviy o'qitish texnologiyalarini taqqosiy tahlil qilish hamda ularni O'zbekiston ta'lim muhitida joriy etishning nazariy va amaliy imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Iqtisodiy rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimlari va o'qitish texnologiyalari xorijiy hamda mahalliy tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilgan. John Dewey (1938), Lev Vygotskiy (1978), Benjamin Bloom (1956) kabi klassik pedagoglar ta'lim nazariyasining poydevorini yaratgan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotchilar ushbu g'oyalarni raqamli ta'lim, masofaviy o'qitish va STEM ta'limi kontekstida yanada rivojlantirmoqda [2].

AQSH ta'lim tizimi bo'yicha tadqiqotlarda talaba markazli yondashuv (student-centered learning), muammoga asoslangan ta'lim (problem-based learning) va loyiha asosidagi ta'lim (project-based learning) metodologiyalari keng tahlil qilingan (Barrows, 1986; Krajcik & Shin, 2014). Germaniya dual ta'lim modeli (Duales Ausbildungssystem) haqida yevropalik tadqiqotchilar — Franz (2014), Euler (2013) — batafsil ma'lumot bergan. Yaponiya ta'lim tizimidagi "jugyou kenkyuu" (dars

tadqiqoti) metodologiyasi va "kaizen" (uzluksiz takomillashtirish) tamoyillarini Stigler & Hiebert (1999), Lewis (2002) kabi olimlar atroflicha tadqiq etgan [3].

O'zbek olimlari orasida R. Yo'ldoshev, N. Muslimov, Sh. Qurbonov va A. Xoliqov ta'lim tizimida innovatsion metodlarni tatbiq etish masalalarini ilmiy o'rgangan. Ularning tadqiqotlari milliy ta'lim tizimini rivojlangan davlatlar tajribasi asosida takomillashtirish yo'llarini ko'rsatib bergan.

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanilgan: adabiyotlarning taqqosiy tahlili, tizimli yondashuv, pedagogik modellarni tavsiflovchi empirik tahlil, umumlashirish va ilmiy xulosalash usullari. Tadqiqot uchta davlatning ta'lim me'yoriy hujjatlari, dasturlari va pedagogik tajribalariga asoslanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

AQSH ta'lim tizimining o'qitish texnologiyalari. Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi o'zining moslashuvchanligi, demokratikligi va innovatsiyaga yo'naltirilganligi bilan dunyo miqyosida alohida o'rin tutadi. AQSH ta'limida yagona markazlashgan boshqaruv tizimi mavjud emas — har bir shtat o'z ta'lim standartlarini belgilash huquqiga ega. Shunga qaramay, umumiy pedagogik falsafa bo'yicha bir necha fundamental tamoyillar barcha ta'lim muassasalarida qo'llaniladi [4]. Talaba markazli yondashuv (Student-Centered Learning) AQSH ta'limining asosiy o'zagi hisoblanadi. Bu yondashuvda o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki o'rganish jarayonini yo'naltiruvchi hamkor va murabbiy sifatida qaraladi. Talaba esa passiv tinglovchi emas, aksincha, bilim qurishning faol subyektiga aylanadi. O'quv dasturlarida kreativlik, tanqidiy fikrlash, muloqot mahorati va hamkorlikda ishlash — "4C" (Creativity, Critical thinking, Communication, Collaboration) ko'nikmalari alohida o'rganiladi.

Muammoga asoslangan ta'lim (Problem-Based Learning, PBL) metodi AQSH universitetlari va maktablarida keng tarqalgan. Ushbu metodda talabalar real hayotiy muammolarni yechish orqali bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'zlashtiradi. Loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning) ham shu tamoyilga asoslanib, talabalarni muayyan loyihani rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarni taqdim etishga undaydi. Mashhur STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) va STEAM (STEM + Arts) ta'lim yo'nalishlari ham shu metodologiyaning mahsuli hisoblanadi.

Texnologiyalar integratsiyasi AQSH ta'limining yana bir ajralib turuvchi xususiyatidir. Elektron darsliklar, onlayn platformalar (Khan Academy, Coursera, edX), virtual laboratoriyalar, sun'iy intellektga asoslangan o'qitish tizimlari (intelligent tutoring systems) o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Flipped classroom ("teskari sinf") modeli ham ommalashgan bo'lib, unda nazariy material uyda video orqali o'rganiladi, sinfda esa amaliy mashqlar va munozaralar o'tkaziladi [5].

Formativ baholash (formative assessment) AQSH ta'limida muhim o'rin tutadi.

Doimiy kuzatish, test va kichik topshiriqlar orqali talabanning rivojlanishi kuzatib boriladi, so'nggi baho emas, balki jarayon natijalariga e'tibor qaratiladi. Portfolio baholash tizimi ham keng qo'llaniladi.

Germaniya ta'lim tizimining o'qitish texnologiyalari. Germaniya ta'lim tizimi Yevropa va dunyo miqyosida kasbiy-texnik tayyorgarlik sifati bilan mashhur. Nemis ta'limining o'ziga xos asosiy xususiyati — ikki tomonlama (dual) ta'lim modelidir. Bu model maktab va korxona o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan bo'lib, o'quvchi bir vaqtning o'zida nazariy bilimni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarni esa ishlab chiqarish korxonasida egallaydi. Ushbu model Germaniyada yil davomida 1,3 milliondan ortiq talabani qamrab oladi [6].

Germaniya ta'limida tizimli va strukturaviy yondashuv ustuvorlik qiladi. Har bir o'quv predmeti aniq belgilangan maqsad, mazmun va natijaga ega. O'quv dasturlari federal va er darajalarida muvofiqlashtirilib, oldindan belgilangan kompetensiyalarga (Kompetenzen) erishishga yo'naltirilgan. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim (Kompetenzorientierter Unterricht) so'nggi yillarda barcha nemis ta'lim muassasalarida asosiy paradigmmaga aylangan.

Germaniyada loyiha o'qitish (Projektunterricht) va interdisiplinar o'qitish (fächerübergreifender Unterricht) ham keng qo'llaniladi. Ushbu yondashuvlarda turli fanlar o'rtasidagi aloqalar o'rnatiladi va talabalar real hayot vaziyatlariga yaqin muammolarni yechishga yo'naltiriladi. Shuningdek, "Stationenlernen" (stansiyalarda o'qitish) metodi keng tarqalgan bo'lib, u talabanning o'z sur'atida turli o'quv stansiyalarini bosib o'tishiga imkon beradi.

Raqamli ta'lim (Digitale Bildung) sohasida Germaniya "Bildung in der digitalen Welt" strategiyasini qabul qilgan va ta'lim muassasalariga raqamli infratuzilma yaratishga davlat miqyosida investitsiyalar kiritilmoqda. Moodlebasli LMS platformalar, raqamli darsliklar va masofaviy ta'lim tizimlari barcha maktab va universitetlarda joriy etilgan [7].

Baholash tizimida Germaniya ham formativ, ham summativ baholashdan foydalanadi. 1 dan 6 gacha bo'lgan baho shkalasida 1 "a'lo", 6 esa "qoniqarsiz" ma'nosini anglatadi. Shuningdek, so'nggi yillarda kompetensiya darajasini baholashga o'tilmoqda.

Yaponiya ta'lim tizimining o'qitish texnologiyalari. Yaponiya ta'lim tizimi o'zining yuqori sifati, intizom madaniyati va natijaga yo'naltirilganligi bilan dunyo e'tiborini tortgan. PISA va TIMSS xalqaro baholash dasturlarida Yaponiya maktab o'quvchilari doimo yuqori o'rinlarni egallaydi. Yaponiya ta'limining negizida "ikigai" (hayotning ma'nosi va maqsadi) va "kaizen" (uzluksiz takomillashtirish) falsafasi yotadi [8].

"Jugyou Kenkyuu" (dars tadqiqoti) metodologiyasi Yaponiya ta'limining eng muhim innovatsiyalaridan biri hisoblanadi. Bu metod o'qituvchilar guruhi birgalikda

darsni rejalashtiradi, o'tkazadi va uni tahlil qilib, takomillashtiradi. Shu tarzda o'qituvchilar hamjamiyati (teachers' learning community) shakllanadi va o'quv jarayoni uzluksiz ravishda takomillashtiriladi. Ushbu metodologiya hozirgi kunda AQSh, Buyuk Britaniya va Australiyada ham ommalashmoqda.

"Habatsu" (kichik guruhli hamkorlik) metodi Yaponiya sinf xonalarida keng qo'llaniladi. Talabalar kichik guruhlarda birgalikda muammolarni yechadilar, natijalar ustida munozara qiladilar va bir-birini o'qitadilar. Bu metod nafaqat akademik, balki ijtimoiy-kommunikativ ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bundan tashqari, "Monozukuri" (narsa yasash, ijod qilish) metodi o'quvchilarning amaliy va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi [9].

Yaponiyada STEM ta'limi ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Robotika, sun'iy intellekt, ilg'or matematika va tabiiy fanlar o'qitishiga katta investitsiyalar kiritilmoqda. "Super Science High School" dasturi doirasida maxsus maktablar ilmiy-tadqiqot loyihalari bilan shug'ullanadi va universitetlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yadi.

Baholash sohasida Yaponiya formativ baholash bilan birga o'z-o'zini baholash (self-assessment) va tengdosh baholashni (peer assessment) ham keng qo'llaydi. Milliy imtihon tizimi (センター入試 / Center Shiken) esa universitetga kirish uchun muhim o'rin tutadi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish jarayoni jadal davom etmoqda. 2017-2021 yillardagi Harakatlar strategiyasi va 2022-2026 yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston — 2030" strategiyasi ta'limni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy driveri sifatida belgilagan. Ta'lim sohasida qo'llaniladigan innovatsion metodlarni chuqurlashtirish, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va raqamli ta'limni rivojlantirish alohida ustuvor yo'nalishlar sifatida ko'rsatilgan [10].

AQSH tajribasidan kelib chiqib, O'zbekiston ta'lim tizimida talaba markazli yondashuv, muammoga asoslangan ta'lim va PBL metodlarini keng joriy etish tavsiya etiladi. Buning uchun o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish, sinfxona muhitini faol o'rganishga moslashtirilgan ko'rinishda qayta tashkil etish va raqamli platformalardan foydalanishni kuchaytirish zarur. Mamlakatimizda "Raqamli O'zbekiston 2030" dasturi doirasida ta'limni raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda, biroq bu jarayon yanada tezlashtirishi lozim.

Germaniyaning dual ta'lim modelidan foydalanish O'zbekiston uchun ayniqsa ahamiyatlidir. Mamlakatimizda professional ta'lim va iqtisodiyot o'rtasidagi aloqani mustahkamlash, "korxona — kollejlari va texnikumlar" sherikligini institutsional darajada yo'lga qo'yish kadrlar tayyorlash sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu borada O'zbekiston hukumati Germaniya GIZ tashkiloti bilan hamkorlikda bir qator loyihalarni amalga oshirmoqda. Mazkur tajribani butun mamlakatga tarqatish va normativ-huquqiy asosini yaratish muhim vazifa hisoblanadi.

Yaponiya tajribasi bo'yicha esa "Jugyou Kenkyuu" metodologiyasini O'zbekiston

maktablarida joriy etish o'qituvchilarning professional rivojlanishiga katta hissa qo'shishi mumkin. Pedagogik kuzatuv, jamoaviy dars tahlili va uzluksiz takomillashtirishga asoslangan ushbu model o'qituvchilarning kasbiy hamjamiyatlarini shakllantirish va ta'lim sifatini tizimli ravishda oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, Yaponiyaning o'z-o'zini baholash va tengdosh baholash amaliyotlarini ta'lim muassasalarida keng joriy etish maqsadga muvofiq.

Umumiy holda, xorijiy tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirishda quyidagi prinsiplarga amal qilish zarur: birinchidan, milliy madaniy qadriyatlar va ta'lim an'analarini saqlab qolgan holda yangi metodlarni kiritish; ikkinchidan, islohotlarni tajriba-sinov loyihalari asosida bosqichma-bosqich joriy etish; uchinchidan, o'qituvchilarni yangi metodlarga tayyorlash uchun muntazam treninglar va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish; to'rtinchidan, monitoring va baholash tizimini kuchaytirish; beshinchidan, ota-onalar va jamoatchilikning ta'lim islohotlariga faol jalb etilishini ta'minlash.

XULOSA

Iqtisodiy rivojlangan davlatlar — AQSH, Germaniya va Yaponiya — ta'lim tizimlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, bu mamlakatlarning har biri o'ziga xos pedagogik falsafa, o'qitish texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar asosida dunyo miqyosida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlamoqda. AQSH kreativlik va individual rivojlanishni, Germaniya kasb-hunar mahorati va amaliy kompetensiyalarni, Yaponiya esa intizom, hamkorlik va uzluksiz takomillashtirishni ta'limning asosiy tamoyili sifatida qabul qilgan.

O'zbekiston uchun ushbu tajribalarni maqbul sintez qilish imkoniyati mavjud: talaba markazli metodlarni kuchaytirish, dual ta'lim modelini kasbiy ta'limga tatbiq etish, o'qituvchilar jamoaviy professional rivojlanish madaniyatini shakllantirish va raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga organik integratsiya qilish. Bu islohotlar "O'zbekiston — 2030" maqsadlariga erishishda muhim qadam bo'ladi.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu davlatlar tajribasini O'zbekistonning u yoki bu ta'lim darajasi (maktab, o'rta maxsus, oliy ta'lim) bo'yicha chuqurroq tahlil qilish, amaliy pilot loyihalar natijalarini o'rganish va samaradorlikni baholash yo'nalishlarida davom ettirishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli farmoni. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
2. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
3. Stigler, J. W., & Hiebert, J. (1999). *The Teaching Gap: Best Ideas from the World's Teachers for Improving Education in the Classroom*. New York: Free Press.

4. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education*, 20(6), 481–486.
5. Krajcik, J. S., & Shin, N. (2014). Project-Based Learning. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences* (2nd ed.). Cambridge University Press.
6. Euler, D. (2013). Germany's dual vocational training system: a model for other countries? Bertelsmann Stiftung.
7. Bundesministerium für Bildung und Forschung (2016). *Bildung in der digitalen Welt — Strategie der Kultusministerkonferenz*. Berlin.
8. Lewis, C. C. (2002). *Lesson Study: A Handbook of Teacher-Led Instructional Change*. Philadelphia: Research for Better Schools.
9. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology Japan (MEXT). (2020). *Educational Reform in Japan*. Tokyo: MEXT.
10. Muslimov, N. A. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta'lim*. Toshkent: Fan va texnologiya.